

Simeun Raonić
Beograd

DURMITORSKO PODRUČJE I NJEGOVO SELO

DURMITOR AREA AND ITS VILLAGE

ABSTRACT: The work presents findings on Durmitor area and its rural settlement which prefer the thesis that the region has experienced multiple and strong changes. And the most important characteristics of these changes referred to the depopulation, deruralisation and deagrarisation. Then it highlights the phenomena and processes which, in the rush of industrialisation and urban acquisition in socialism and the overall crisis during the transition, had an impact on the reduction of economic resources of rural settlements. All of this has left a profound imprint on the socio-economic traits of this region.

Key words: Durmitor area, rural settlement, rural society, migrations, deruralisation, deagrarisation.

APSTRAKT: U radu se prezentuju nalazi o durmitorskom području i njegovom selu, i koji preferiraju tezu da je ovaj prostor doživio višestruke i snažne promjene. A najbitnije karakteristike tih promjene odnose se na depopulaciju, deruralizaciju i deagrarisaciju. Zatim su apostrofirani fenomeni i procesi koji su pred naletom industrijalizacije i urbanih tekovina u socijalizmu, i sveopšte krize u razdoblju tranzicije, uticali na redukciju ekonomskih resursa sela. Sve zajedno ostavilo je upečatljiv trag na socioekonomske reference ove sredine.

Ključne riječi: durmitorsko područje, selo, seosko društvo, migracije, deruralizacija, deagrarisacija.

Sociološka istraživanja ruralnih područja, i kod nas i u svijetu, izuzetno su značajna oblast naučnog rada. Jer, uvijek postoji socioekonomski interes da se vrše takva istraživanja. Veliki interes i značaj ovih istraživanja proističe iz činjenice što su fenomeni vezani za ruralna područja i njihova društva nemjerljivo važni za globalna društva, pa i naše, posebno zbog definisanog strateškog opredjeljenja za razvoj sela i poljoprivrede.

Durmitorsko područje zahvata prostor od 1.852 km², što je 13,4% površine Crne Gore. U 95 seoskih i 3 gradska naselja, administrativno organizovanih u tri opštinske zone — Žabljak, Šavnik i Plužine, prema posljednjem popisu iz 2003. godine, živjelo je 11.423 stanovnika. Ovdje su se posebno u razdoblju ranog socijalizma, ali i u prvim godinama tranzicije, kada je kulminirala sveopšta kriza, dogodile velike socioekonomske mijene. Mi ćemo se ograničiti na one koje su se desile selu i poljoprivredi, a ne gradu i industriji, a bile su uslovljene politikom dinamičnog industrijskog razvoja, lošim društvenim planiranjem i potcjenjivačkim odnosom prema selu i seljačkom društvu. Zato ćemo u ovom radu na samom početku obratiti pažnju na „socijalističku intervenciju u društvu“ i apostrofirati onu grupu posljedica koje su se izdiferencirale kao prepoznatljivije.

Socijalistički odnosi, na samom početku svoje izgradnje, suočili su se s onim što se nazivalo a i danas se naziva, seljačkim pitanjem, seljačkom ekonomijom, pa i seljačkom kulturom. Socijalistička intervencija u društvu — nacionalizacija, kolonizacija, kolektivizacija, plansko usmjeravanje proizvodnje, industrijalizacija, faktori su kojima se nastojalo preovladati zatečeno stanje. Međutim, u seljačkom društvu dolazi do zaplitanja odnosa i stvaranja novih protivrječnosti, komplikujući na taj način dodatno seljačko pitanje i ukupne društvene odnose, u još dramatičnijem obliku od onih koju su se nastojali, i htjeli, preovladati. Tako je i durmitorsko područje i njegovo selo u proteklih pet-šest decenija ušlo u velike i krupne promjene, jer nastupa razdoblje migracije, deruralizacije, deagrarizacije, kada se smanjuje: ukupno stanovništvo, seosko i poljoprivredno, a nakon toga kao nužna implikacija slijedi smanjenje poljoprivrednih površina i stočnog fonda. Svi su resursi redukovani i u opadanju, u početku i prvo ljudski a kasnije i privredni. Ove promjene nužno su inicirale i nove promjene, koje su se manifestovale, prije svega, u narastajućoj promjeni starosne strukture stanovništva, a sve skupa ostavilo je duboke strukturne promjene i ožiljke u durmitorskom društvenom kolektivitetu.

Tabela 1 — Kretanje ukupnog stanovništva na durmitorskom području u razdoblju 1948–2003. godine

	1948.	1953.	1961.	1971.	1981.	1991.	2003.
Žabljak	5907	6673	6565	6141	5227	4900	4204
Šavnik	7512	7847	7533	6842	5569	3680	2938
Plužine	8030	8952	9164	9078	6254	5219	4270
područje	21449	23572	23261	22061	17050	13851	11423

Nakon Drugog svjetskog rata osnovno obilježje ovog područja jesu migracije, a prvi migracioni kanal sama je narodnooslobodilačka borba, koja je mnoge opredijelila za vojnu ili policijsku karijeru (B. Tadić, 2004: 277), što je bio razlog napuštanja vlastitih sredina. Zatim, slijedi kolonizacija 1946. godine, kada je durmitorsko područje zauvijek napustilo oko 600 porodica (ili oko 3.000 stanovnika) i odselilo se za Vojvodinu. Tako su neki „upražnjeni prostori“ ove srpske pokrajine, nastali odlaskom njemačke i mađarske nacionalne manjine, naseljeni i durmitorskim stanovništvom. Početkom šezdesetih slijede godine stihijnih migracija u dužem vremenskom razdoblju, nastale kao izraz težnje za zapošljavanjem u industrijskim i privrednim centrima Crne Gore, bivše Jugoslavije, pa i inostranstvu. Međutim, najznačajniji migracioni kanal koji koristi durmitorska omladina, i koji će izazivati migracionu tektoniku a ona strukturne promjene, jeste kanal školovanja.

Duhovna nadgradnja kod durmitorske omladine bila je snažno utemeljena, što je iskorišćeno za masovna migraciona kretanja šezdesetih, sedamdesetih, pa i osamdesetih godina prošlog vijeka. Tako su obrazovni sistem i duhovna nadgradnja imali inverzno dejstvo u rasporedu ljudskog resursa, pa su decenijama zbog lošeg socijalnog planiranja, ekonomske nemoći i reglementacijskih uzusa (preraspoređivanja kadrova), „kadrovi“ durmitorskog područja bili na

usluzi više drugima, a manje vlastitoj sredini. Sve skupa uticalo je na „tanjenje“ demografskog tkiva durmitorskog područja, što je u početku bila pozitivna pojava, rasterećivali su se kontingenti nezaposlene radne snage prezasićenog durmitorskog sela, a kasnije zbog svoje stihijnosti migracije uzrokuju katastrofalne posljedice po ovaj seoski kolektivitet.

Da bi se izbjegli neželjeni efekti kakvi su se manifestovali na durmitorskom području kada je populacija prepolovljena u 2003. godini u odnosu na 1961, migracije je „trebalo kontrolisati, ali ne administrativnim putem, već pre svega merama makro-ekonomske politike, podrškom razvoju poljoprivrede i seoske infrastrukture“ (P. Marković, 1995: 77), što nije bila tema onih koji odlučuju, pa je depopulacija postala dominantan sociološki fenomen.

Tabela 2 — Apsolutni priraštaj na durmitorskom području na 1.000 stanovnika

godina	1971.	1981.	1991.	2003.
živorođeni	324	207	121	87
umrli	117	89	101	127
p. priraštaj	207	118	120	-40

Depopulacija je na ovom području dodatno poduprta smanjenjem prirodnog priraštaja, koji je u osnovi produkovan migracionom tektonikom, a kasnije i biološkom iznemoglošću stanovništva. Zato slijedi „stabilan“ pad prirodnog priraštaja decenijama, u kontinuitetu, da bi već u 2003. godini na durmitorskom području bilo više umrlih nego živorođenih.

Istinskog razmišljanja o modernizaciji sela i rasterećivanju seoskih problema u okviru samog sela nije bilo. Međutim, ide se u razvoj industrije i drugih nepoljoprivrednih djelatnosti, počinje da se izvlači iz seoskog društva nezadovoljna i nezaposlena radna snaga. Slijedi apatija, dezorijentisanost i pražnjenje seoskih kolektiviteta, zbog ekonomske nekompetentnosti, zbog grubosti seljačkog života, zaostalosti, mraka i bijede. Migracije radne snage selo–grad samo su jačale, a u osnovi su bile uzrok značajnih razlika socioekonomskog karaktera između urbanih i ruralnih područja, nejednakosti u razmještaju resursa i ulaganja u sredine (O. M. Roca, 1991: 30).

Tabela 3 — Kretanje seoskog stanovništva na durmitorskom području u razdoblju 1948–2003. godine

	1948.	1953.	1961.	1971.	1981.	1991.	2003.
Žabljak	5.824	6.165	5.915	5.162	3.848	3.052	2.267
Šavnik	7.177	7.570	7.046	6.356	4.936	2.859	2.370
Plužine	7.770	8.693	8.690	8.482	5.524	3.766	2.776
ukupno	20.771	22.428	21.651	20.000	14.308	9.677	7.413

Durmitorsko područje godinama je imalo izuzetno visok udio ruralnog stanovništva u ukupnoj društvenoj strukturi, kada je dominirao autarhični sitni posjed s velikom agrarnom prezasićenošću. Nastupile su nekontrolisane migracije, jedna vrsta agrarnog egzodusa, posebno u razdoblju 1971–1981. godine, pa

je u neravnomjernoj razmjeni sa gradom durmitorsko selo izgubilo i previše onog svog stanovništva koje se spletom različitih okolnosti formiralo kao stanovništvo s posvećenim životnim aspiracijama, a koje se ne mogu, što je tada preovladavalo kao valjano uvjerenje, ostvariti životom na selu (A. Hodžić, 2006: 169). Sve do 1961. godine ruralno stanovništvo raslo je apsolutno, iako je relativno bilo u padu nekoliko procenata. Međutim, u tridesetogodišnjem vremenskom intervalu (1961–1991) broj stanovnika koji egzistira na durmitorskom ruralnom prostoru naglo je opao, i relativno i apsolutno. Izraženo u brojkama, to je više od 2,2 puta, a od 1991. do 2003. smanjenje ruralnog stanovništva raste na 30,9%, pa je ukupan broj tog stanovništva u razdoblju 1961–2003. godine manji za 14.228 stanovnika ili za 2,9 puta. Ovo ukazuje na golemi transfer ruralnog stanovništva u nepoljoprivredna zanimanja, o temeljnom preobražaju u pravcu industrijsko-urbanog profilisanja društva, o jakim i prosperitetnim industrijskim godinama, kada je opadao značaj zemlje i zemljišnog posjeda, a rastao, takoreći dnevno, značaj nepoljoprivrednog dohotka (M. Župančić, 1991: 48).

Razvojni projekti našeg društva, u tom razdoblju, polazili su od forsiranja industrije i grada kao metode ekonomskog razvoja, transformacije društva u urbano industrijskom pravcu, dok individualna poljoprivredna proizvodnja i ruralno društvo imaju sporednu ulogu. Ekvilibrij između ovih privrednih grana, što bi bio logičan socioekonomski slijed, niko nije ni tražio, što je bila namjerna konstrukciona greška socijalističkog sistema u odnosu na selo i seljačko društvo. Industrijski kapital kao faktor proizvodnje imao je prednost nad zemljom i individualnim posjedom. Seoski kolektiviteti bili su akumulaciona baza koja je nudila ne samo materijalne izvore već i radnu snagu industriji i gradu. To su bili počeci odmicanja od tradicionalnog sela i „bježanje“ u grad i industriju. To su bile naznake raspada sela kao cjelovite zajednice. To je bio odnos socijalizma prema selu i seljačkom društvu, gdje su se manifestovali katastrofalni ekonomski, a pogotovu društveni efekti politikom uništenja sela. Temeljni uzrok rastakanja seljačkog stanovništva bio je što „seljačko stanovništvo nema socijalnih beneficija koje donosi radni odnos: mirovine, dječje dodatke i potpuno zdravstveno osiguranje, a i više je prepušteno sebi u raznim nedaćama i teškoćama, ne može računati ni na sredstva nekih društvenih fondova (npr. stambenog) itd., što je vrlo jak motiv sklonosti omladine da bježi iz seljačkog statusa“ (S. Šuvar, 1988: 125).

Poljoprivredno stanovništvo u konstantnoj je višedecenijskoj recesiji, a najveća je evidentirana u razdoblju jake industrijalizacije i raspada klasičnoga sela, u razdoblju između 1961. i 1991. godine, kada je poljoprivredno stanovništvo u odnosu na ukupno stanovništvo ovog regiona opalo sa 73,4% na 30,6%. Stepenn deruralizacije dodatno narasta u godinama rata i raspada zemlje, pa poljoprivredno stanovništvo u 2003. godine opada na 21,6%. Više su Plužine (opština) 1981. godine imale poljoprivrednog stanovništva nego 2003. cijelo durmitorsko područje. Poljoprivredno stanovništvo i u budućnosti će biti u padu, deagrarizacija će se nastaviti i trajaće sve dok se ne potru najbitnije razlike između sela i grada, a koje se odnose na mogućnosti zadovoljavanja životnih

potreba, na lakoću i udobnost života. „Sa smanjenjem i nestajanjem tih razlika smanjivaće se i nestajati i njegova težnja za životom u gradu“ (O. Blagojević, 1996: 266).

Tabela 4 — Poljoprivredno stanovništvo

	godina	ukupan br. stanovnika	poljoprivredno stanovništvo	poljopr. stan. u %
Žabljak	1961.	6.564	4.400	67,0
	1971.	6.141	3.652	59,4
	1981.	5.187	1.726	33,2
	1991.	4.914	1.000	20,4
	2003.	4.204	681	16,2
Šavnik	1961.	7.533	5.698	75,6
	1971.	6.842	4.872	71,2
	1981.	5.470	2.248	41,0
	1991.	3.690	1.414	38,3
	2003.	2.947	958	32,5
Plužine	1961.	9.164	6.975	76,1
	1971.	9.087	6.235	68,6
	1981.	6.216	2.735	43,9
	1991.	5.247	1.832	34,9
	2003.	4.272	837	19,6
region	1961.	23.261	17.073	73,4
	1971.	22.071	14.759	66,8
	1981.	16.873	6.709	39,7
	1991.	13.851	4.246	30,6
	2003.	11.423	2.476	21,6

Svi raspoloživi indikatori ukazuju nam da je vrijeme koje je iza nas obilježeno slabljenjem tradicionalno-agrarnih vrijednosti, okretanjem durmitorskog seljaštva prema nepoljoprivrednim zanimanjima, nalazeći u industriji i gradu (prvenstveno Nikšiću, Podgorici i Beogradu) „nove puteve zarade“. Poljoprivredni su najviše napuštali mladi ljudi, pa je u strukturi poljoprivrednog stanovništva došlo do povećanja starijih kontingenata (V. Puljiz, 1976: 46). Vidno je izražena marginalizacija individualnih poljoprivrednih gazdinstava, kada se sistemski forsira raskid prirodnog spoja između načina rada i života ljudi ovog područja, između prirode i čovjeka. A spoj prirode i ljudskog duha ovdje je imao svoje specifično mjesto u kauzalnom odnosu koji je iznjedrio „durmitorski tip čovjeka“, onu ličnost koja svojim psihofizičkim sklopom odgovara eko-fenomenu ove sredine.

Odlazak mladih mijenja strukturne odnose kako u porodici tako i u „ukupnom durmitorskom društvu“, inicirajući određene socijalne probleme. Jer, danas je po selima sve više jednočlanih i dvočlanih staračkih domaćinstava, onih koji ostaju sami, bez djece i omladine, lošeg zdravstvenog stanja, nesposobni za normalan rad i svakodnevni život (R. Boreli, 1976: 30). U durmitorskim seoskim kućama pretežno su ostali stariji i stari poljoprivredni proizvođači, seljaci, koji se silom prilika zbog sopstvene nemoći, zadovoljavaju postojećim stanjem.

Tabela 5 — Starosne grupe durmitorskog područja

g o d.	p o l	uk. broj stan.	starosne grupe izražene u godinama			
			0–19 – %	20–39 – %	40–59 – %	60 i više – %
1 9 6 1.	sv.	23261	10872 46,7	6268 26,9	3384 14,5	2737 11,8
	m.	10978	5485 50,0	2792 25,4	1467 13,4	1234 11,2
	ž.	12283	5387 43,9	3476 28,3	1917 15,6	1503 12,2
1 9 9 1.	sv.	13851	4169 30,1	3877 28,0	3120 22,5	2685 19,4
	m.	6787	2099 30,9	2142 31,5	1453 21,4	1093 16,1
	ž.	7064	2070 29,3	1735 24,5	1667 23,6	1592 20,8
2 0 0 3.	sv.	11423	2720 23,8	3003 26,3	2801 24,5	2899 25,4
	m.	5665	1347 23,8	1674 29,5	1460 25,8	1184 20,9
	ž.	5758	1373 23,8	1329 23,1	1341 23,3	1715 29,8

Socijalno-demografske posljedice u durmitorskoj sredini nastupile su i zbog starosne strukture stanovništva. Posebno zabrinjava podatak (tabela br. 5) što je u periodu od 1961. do 2003. godine broj mladih opao sa 10.872 na 2.720 ili oko 4 puta. Numerički odnos između stanovnika starijih od 60 i mladih od 20 godina u demografskoj analizi zove se indeksom starenja (D. Breznik, 1977: 303). A ako je indeks starenja veći od 0,4 — znak je da je neko područje zahvatio pomenuti proces. Starosni koeficijent na Durmitoru 1961. godine bio je 0,25, što znači da je bilo u pitanju mlado stanovništvo; već u prvoj godini posljednje decenije 20. vijeka starosni koeficijent izosio je 0,64, što je znak da je prag starosne tolerancije prekoračen; već 2003. starosni indeks naglo raste na cijelih 1,06, a stanovništvo ovog područja ulazi u fazu duboke demografske starosti.

Posljedice egzodusa i opalog prirodnog priraštaja uveliko su se manifestovale. Neminovno dolazi do transformacije starosne strukture stanovništva. Zbog duboke demografske starosti i umanjene radne sposobnosti veliki broj gazdinstva počinje ranije da se gasi. Nakon čega se gazdinstvo ostarjele seoske populacije proizvodno ugasi, domaćinstvo nastavlja još izvjesno vrijeme da „životari“, u prosjeku nekih 10 do 15 godina, nakon čega dolazi i period biodemografskog gašenja. Gazdinstva u ovoj drugoj fazi, uglavnom ostaju neiskorišćena i vegetiraju kao „socijalni ugar“, a domaćinstvo egzistira isključivo kao potrošačka jedinica (S. Livada, 1976: 37).

U početnoj fazi tranzicije crnogorskog društva, bolnom razdoblju haotičnog svakodnevlja, u vremenu rata, nestabilnosti i blokada, početkom posljednje

decenije 20. vijeka, zbog naslaga prošlosti, urušava se upotpunosti ekonomski sistem naše bivše zemlje, što se odrazilo na mortalitet velikog broja individualnih poljoprivrednih gazdinstava, na poljoprivrednu proizvodnju durmitorskog sela.

Tabela 6 — Stočni fond

područje	godina	krupna stoka	ovce
durmitorsko	1961.	12.318	54.970
	1991.	12.410	55.740
	2003.	9.455	25.553

Naglo dolazi do pada proizvodnje na gazdinstvima i devastacije kapitalnog seljačkog resursa, stočnog fonda (tabela br. 6). Broj sitne stoke, ovaca, sa 55.740 grla, koliko je imalo durmitorsko selo u 1991, naglo se smanjuje na 25.553 u odnosu na 2003. godinu, što je pad od 122%. A broj grla krupna stoke sa 12.410, koliko je bilo u 1991. godini, smanjuje se na 9.455 u 2003, što je pad od 31%, ali je svakako pad znatno manji u odnosu na sitnu stoku. Do tada, ovčarstvo kao temeljna stočarska grana, glavni privredni resurs durmitorskog seljačkog društva naglo gubi na značaju i govedarstvo postaje vodeća stočarska grana.

Tabela 7 — Struktura poljoprivrednog zemljišta po načinu korišćenja u 1975. god. (u hektarima)

1975. god.	ukupne površine	poljopr. površine	obradive površine	njive	voćnjaci	livade	pašnjaci
Žabljak	44500	22250	8016	1037	3	6976	14234
Plužine	85400	36367	8740	754	42	7944	27627
Šavnik	55300	31871	6565	1227	29	5309	25360
region	185200	90488	23321	3018	74	9959	67221

Tabela 8 — Struktura poljoprivrednog zemljišta po načinu korišćenja u 2003. god. (u hektarima)

2003. god.	ukupne površine	poljopr. površine	obradive površine	njive	voćnjaci	livade	pašnjaci
Žabljak	44500	22050	6390	410	-	5980	15660
Plužine	85400	19788	7750	912	21	6817	12038
Šavnik	55300	32153	7082	317	30	6735	25071
region	185200	73991	21222	1639	51	19532	52769

Struktura poljoprivrednog zemljišta po načinu korišćenja uveliko se mijenja u razdoblju 1975–2003. godine. Dolazi do zapuštanja i devastacije zemljišta kao osnovnog sredstva rada i proizvodnje kod seljačkog društva. Tako su se poljoprivredne površine u „mjerenom vremenu“ smanjile za 16.497 hektara ili 19%, obradive za 2.199 hektara ili 9,0%, njive su se prepolovile i tako opale za

1.379 hektara ili 54,3%, voćnjaci su se smanjili za 23 hektara ili 6,8%, livade za 427 hektara ili 9,7% i pašnjaci su manji za 14.452 hektara ili 7,8%. Livade u velikoj mjeri ostaju nepokošene, ekonomska supstanca se tanji, po selima Durmitora nema ko da radi, kuće se postepeno jedna po jedna zatvaraju i više od 50% njih je van stalnog lanca funkcionalnosti. Dojučerašnji proizvodni potencijali lagano se sužavaju i pretvaraju u „socijalni ugar“, odnosi postaju „mrtvi kapital“. Istovremeno, njihove gazde i vlasnici, uglavnom zbog biološke činjenice starenja, postepeno padaju u zavisni položaj i različitim oblicima prethodne marginalizacije proizvodnje dolaze na ivicu ekonomske bijede, koja ih dovodi na granicu ljudske egzistencije (S. Livada, 1976: 40).

Gotovo sva naselja odumiru, od 98 koliko ih danas ima na Durmitoru, njih 84,8% u nekoj su fazi (manjoj ili većoj) demografskog deficita, a onaj mali, preostali dio od 15,2% pokazuje demografski prosperitet, i u njima trenutno živi 55,6% stanovništva. Upravo ta naselja (subopštinski centri Njegovuđa, Motički Gaj, Boan i dr.) čine okosnicu nove „prosperitetne“, naseljske mreže na Durmitoru. Jer, u njima su grupisane institucije, materijalna dobra i većinsko stanovništvo. Dio naselja ugašen je, najvjerojatnije, zauvijek (Dugi Do, Smoljan, Okruglica i dr.), a dio je pred gašenjem (Gomile, Babići, Miloševići i dr.). Zato, recentni razvojni planovi durmitorskog područja trebalo bi da budu — racionalni, naučno podastri, planski osmišljeni u smjeru revitalizacije sela i seljačkog društva, bez mistike i utopijsko-megalomanskih zahtjeva, oživljavanja „svega i davno umrlog“. Vizije moraju biti realne a projekti cjeloviti i konkretni.

Današnje durmitorsko selo u velikoj je mjeri devastirano, dijeleći tako sudbinu ostalih crnogorskih sela, a „slika savremenog crnogorskog sela je slika ’zmajevih kočija’ u kojima selo i seljaci ne mogu da kontrolišu ni smjer, ni brzinu kretanja. Naravno, da seljak u takvoj situaciji nema elementarni nivo ’ontološke sigurnosti’, niti u pogledu kontinuiteta vlastitog samoidentiteta, niti u pogledu stalnosti prisutnog društvenog i materijalnog okruženja djelovanja“ (S. Vukićević, 2004: 282). Šansu da „prežive“, danas i u ovom razdoblju, imaju isključivo ona gazdinstva koja su mlađa, vitalnija, bogatija, preduzimljivija, na selo istinski orijentisana, bez kompleksa, ona koja kombinuju poljoprivredu sa drugim djelatnostima, i malo koja druga. Njihova perspektiva neodoljivo je vezana za perspektivu sela, njegovu rekonpoziciju u cjelovitu zajednicu, sposobnu da do kraja i u totalitetu servisira društveno-ekonomske potrebe vlastitog čovjeka, u čemu je uloga države i ukupnog društva nemjerljiva.

*

* *

Dok u okruženju i razvijenom svijetu seoske zajednice mijenjaju svoju socioekonomsku strukturu, način rada i života, ravnomjerno kao i ostali djelovi društva, kod nas je selo u raspodjeli „društvene moći“ decenijama nazadovalo. Jasno je da validnog društvenog napretka nema, i neće ga biti, sve dok se bude održavala nejednakost između grada i sela, između regija, što je kod nas slučaj čak i danas.

Negativne tendencije prate ovo područje i njegovo selo u kontinuitetu, i u svim segmentima: demografskim, socijalnim, ekonomskim, što je plod višedecenijskog društvenog nemara prema ovoj sredini i njenim potencijalima. Durmitorsko selo nije više zajednica kao što je nekada bila, stabilna sociološka cjelina, jer gotovo svi procesi u minulim razdobljima bili su takvi i toliki, da se danas teško može govoriti o nekakvoj „modernizaciji“ i napretku ovog područja. Parcijalne socioekonomske mjere koje su preduzimate bile su ograničene za bilo kakav značajniji razvoj, i ne mogu se uzeti u razvojnom smislu kao ozbiljan i „iskren“ odnos prema ovoj sredini. Zbog pobrojanih i još niz drugih činilaca, durmitorsko selo nikada nije bilo u težem i nezavidnijem položaju, posebno iz sociološkog aspekta nego što je danas.

Durmitorsko selo već odavno nije osnova življenja stanovništva; ono više nije ona forma društvenog života kompetentna da svojim akterima servisira elementarne socijalne, ekonomske i druge potrebe. Jer, dugi niz godina u našem društvu odvijali su se tako dinamični procesi koji su seljaka odvajali od rada i radnih aktivnost, od prirode i njenih dobara. Odgovornost za takav odnos nije u seljačkom društvu, već u onim strukturama koje su ovu realnost „režirale“ i selo sa distance posmatrale. Ni društvene ni naučne pomoći ovdje zaista predugo nije bilo, što je izazvalo posebno kod seljačkog društva, socijalnu nesigurnost, apatiju, dezorijentisanost i u kontinuitetu praznjenje durmitorskih sela. Nakon toga teško breme razvoja nije mogla nositi demografski „falična“ sredina. A durmitorsko selo ovakvo kakvo je danas neće trebati nikome, zato mu je neophodna pomoć, ali prava i istinska. Kakva i kolika pomoć, kako i na koji način izgubljeno vratiti selu i njegovom društvu — krupno je pitanje za one koji odlučuju. Stvarnost je postala zabrinjavajuća, a futuristička vizija ovih prostora apsolutno neizvjesna. Zahvaljujući isključivo tradiciji i upornosti, durmitorsko selo još rezistira. Zato danas, i dalje možemo govoriti o seljačkom posjedu kao fenomenu velike i duge trajnosti (M. Župančić, 2005: 186).

Državni organi Crne Gore, naučne i sve druge relevantne institucije, treba da shvate da ovo područje i njegovo selo, i ne samo ovo, treba što prije pomoći, osmišljenim i preciznim socijalnim planom, i na taj način krenuti u implementaciju novih i kvalitetnijih odnosa, u fazu ozdravljenja i rekonstrukcije ovog područja. Jer, selo je posebna društvena vrijednost, neprekidna i vječna potreba; o njemu treba da brinu svi. Naravno, ne na način kako se to radilo do sada. Deklarativna zalaganja i invalidna rješenja ne mogu pomoći i izmijeniti realnost „teško oboljelog“ durmitorskog sela. Mora se tragati za novim identitetom ovog područja i njegovog sela, kroz dvije magistralne privredne grane — poljoprivredu i turizam. Ponuđeni modeli progresa moraju biti cjeloviti, socijalno opravdani, stručno verifikovani, a od države i društva materijalno i kadrovski podržani. Samo takva rješenja i razvojni modeli imaju realnu šansu da ožive staro i iznjedre „novo selo“, kompaktnu i cjelovitu društvenu zajednicu.

L i t e r a t u r a

- Blagojević, Obren (1996), *Durmitor*, u: *Izabrana djela*, 10. knjiga, „Stručna knjiga“ d. d., Beograd.
- Blagojević, Obren (1996), *Problemi seljaštva*, u: *Izabrana djela*, 9. knjiga, „Stručna knjiga“ d. d., Beograd.
- Boreli, Rada (1976), „Sociološki problemi malih planinskih sela“, u: *Simpozijum: Seoski dani Sretena Vukosavljevića*, knjiga br. 4, Zajednica osnovnog obrazovanja, Prijepolje.
- Breznik, Dušan (1977), *Demografija (analiza, metodi i modeli)*, Centar za demografska istraživanja, Institut društvenih nauka, Beograd.
- Hodžić, Alija (2006), *Selo kao izbor*, Institut za društvena istraživanja, Zagreb.
- Livada, Svetozar (1976), „Ognjišta koja gasnu“, *Simpozijum: Seoski dani Sretena Vukosavljevića*, knjiga 4, Zajednica osnovnog obrazovanja, Prijepolje.
- Marković, Petar (1995), „Migracije selo–grad i njihov uticaj na poljoprivrednu proizvodnju“, *Viđenja (Časopis za ruralni razvoj)*, br. 1–2, Beograd.
- Puljiz, Vlado (1976), „Agrarni egzodus i budućnost naših sela“, *Simpozijum: Seoski dani Sretena Vukosavljevića*, knjiga 4, Zajednica osnovnog obrazovanja, Prijepolje.
- Roca, Marija-Oliveira (1991), „Migracije selo—grad na primjeru Hrvatske i Bosne i Hercegovine“, *Sociologija sela*, br. 111/114, Institut za društvena istraživanja sveučilišta u Zagrebu, Zagreb.
- Tadić, Božidar (2004), *Smriječno selo u Pivi*, Štamparija „OBOD“, Cetinje.
- Šušar, Stipe (1988), *Sociologija sela*, 1. tom, Školska knjiga, Zagreb.
- Vukićević, Slobodan (2004), *Seljakov rad između tradicije i modernosti, u stvari, Selo između tradicije i modernosti*, CANU — Univerzitet Crne Gore, knjiga 66, Podgorica.
- Župančić, Milan (1991), „Seljaštvo i modernizacija poljoprivrednih gospodarstava“, *Sociologija sela*, Institut za društvena istraživanja Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb.
- Župančić, Milan (2005), „Obiteljska poljoprivredna gospodarstva i ruralni razvitak u Hrvatskoj“, *Sociologija sela (167/1)*, Institut za društvena istraživanja u Zagrebu, Zagreb.